

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Mevrouw mr. drs. I.K. van Engelshoven
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag

Den Haag, 30 maart 2020
Kenmerk: RVC-2020-1513
Uw kenmerk: 17871371

Betreft: aanwijzingsprogramma Romeinse Limes

Geachte mevrouw Van Engelshoven,

In uw brief van 17 december 2019 verzoekt u de Raad voor Cultuur te adviseren over het aanwijzingsprogramma Romeinse Limes. De aanleiding hiervoor is de nominatie van de Neder-Germaanse Limes voor de Werelderfgoedlijst van Unesco. Het aanwijzingsprogramma vormt een afgeleide van het dossier voor de werelderfgoednominatie, dat Nederland en Duitsland op 9 januari 2020 aan Unesco hebben aangeboden.

De Neder-Germaanse Limes is de voormalige noordgrens van het Romeinse Rijk en loopt langs de Rijn van Katwijk tot aan het Duitse Remagen. Hij maakt deel uit van de Limes: de buitengrens van het Romeinse Rijk door Europa, het Midden-Oosten en Noord-Afrika. Delen van de Limes staan al op de Werelderfgoedlijst en andere zijn vergevorderd. De verwachting is dat binnen twee tot drie jaar het Europese deel (van de Zwarte Zee tot de westkust van Groot-Brittannië) volledig werelderfgoed zal zijn.

Sinds 2011 heeft de Rijksoverheid samen met de provincies Gelderland, Utrecht en Zuid-Holland, de 26 Limes-gemeenten en de Duitse deelstaten Nordrhein-Westfalen en Rheinland-Pfalz gewerkt aan het nominatiedossier. Unesco eist dat de *properties* die genomineerd worden een goed behoudsperspectief hebben. Nederland heeft 19 *properties* geselecteerd, Duitsland 25. De voorgestelde selectie is zowel nationaal als internationaal afgestemd op wetenschappelijk, ambtelijk en bestuurlijk niveau.

Tijdens het selectieproces - waarbij de terreinen getoetst zijn op hun bijdrage aan het Limes-verhaal, de Outstanding Universal Values van Unesco, de Nederlandse waarderingscriteria voor bescherming van archeologische monumenten en de beoordeling door een internationale expertgroep - zijn 119 geselecteerde terreinen

teruggebracht naar 19. Daarvan zijn er negen in het verleden al in zijn geheel wettelijk beschermd en acht voor het grootste deel.

De door u gewenste (bij)bescherming gebeurt met dit aanwijzingsprogramma. Het bevat een voorstel tot aanwijzing van twee nieuwe archeologische rijksmonumenten en uitbreiding van de bestaande bescherming van acht andere terreinen (zie bijlage).

De raad stemt in om de voorliggende selectie aan te wijzen als rijksmonument. Hij heeft hierbij in overweging genomen:

- Het integrale, internationale aspect en belang van het aanwijzingsprogramma.
- Zowel de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed als provincies en gemeenten zijn positief, net als de meeste eigenaren.
- Er lijkt een zorgvuldige afweging te zijn gemaakt op basis van inhoud, informatiewaarde, haalbaarheid en draagvlak.
- Het betreft met name (beperkte) bij-beschermingen en slechts twee nieuwe beschermingen.

De raad heeft zijn advies gebaseerd op de gegevens bij uw aanvraag en een schriftelijke toelichting hierop door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Met vriendelijke groet,

Marijke van Hees
Voorzitter

Jakob van der Waarden
Directeur

Bijlage: overzicht voorgestelde terreinen Werelderfgoedlijst Unesco

	Gemeente	Terrein	Monument
1	Leidschendam , Voorburg en Voorschoten, diverse locaties	Kanaal van Corbulo	nieuwe bescherming
2	Zevenaar, Bijland	Tijdelijke kampementen bij castellum	nieuwe bescherming
3	Katwijk, Valkenburg-Centrum	Castellum	bijbescherming
4	Katwijk, Valkenburg – De Woerd	Vicus	bijbescherming
5	Utrecht, Leidsche Rijn	Limes-weg	bijbescherming
6	Utrecht, Hoge Woerd	Grafveld	bijbescherming
7	Bunnik, Vechten	Vicus	bijbescherming
8	Arnhem, Meinderswijk	Castellum	bijbescherming
9	Nijmegen, Hunnerberg	Castra	bijbescherming
10	Nijmegen, Kops Plateau	Legerplaats	bijbescherming
11	Leidschendam-Voorburg	Forum Hadriani	beschermd
12	Leiden	Castellum	beschermd
13	Woerden	Castellum	beschermd
14	Utrecht	Wachttorenen	beschermd
15	Utrecht, Domplein	Castellum	beschermd
16	Overbetuwe, Elst	Tempel	beschermd
17	Nijmegen, Valkhof	Oppidum Batavorum en castellum	beschermd
18	Nijmegen, Berg en Dal	Aquaduct	beschermd
19	Berg en Dal, Holdeurn	Potten- en pannen bakkerij	beschermd